

DIMENSIUNI NAȚIONALISTE ÎN ARHEOLOGIA PREISTORICĂ DIN ROMÂNIA: PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

Dr. Mircea Anghelinu

The paper analyses the impact of Romanian modern national mythology had on the theories and methods of the prehistoric research. The author focuses his attention on the first decades of the XXth century, an era dominated by the popularity of the ethnic nationalism all across Europe. In this respect, the very professionalization of the Romanian prehistoric archaeology was deeply connected with the political aims of the Romanian elite of that time. A brief examination of two programmatic text published by the leading prehistorians I. Andriesescu and I. Nestor is proposed, that proves some interesting points.

Firstly, one may notice that some of the basic concepts of Romanian national thought (e.g. cultural continuity, the homogenous character of the national material and spiritual culture, the eternal "rural" framework of the Romanian society etc.) have entered the archaeologists' theoretical agenda. Deeply imbedded in the right-wing intellectual climate of that time, these nationalist premises have secured the high-level theoretical framework of the Romanian culture-history archaeology. During the next decades, these implicit assumptions were about to survive unchanged as they basically remained hidden behind the obsession for methodological rigor that has been continually guiding Romanian archaeology since the interwar period.

The second major corollary of the nationalist mythology concerns the paleo-ethnographical implications of the so-called "rural premise" (i.e. the assimilation between the prehistoric societies and the Romanian village world), which invaded the middle theoretical level, too. Acting as an a priori explanation for the prehistoric cultural/social (slow) dynamics, the rural premise has obstructed any coherent and empirical interest in the prehistoric social and organizational matters.

Relația strânsă dintre naționalismul modern și cercetarea preistorică a fost evidențiată în numeroase rânduri, în particular în istoriografia occidentală a arheologiei din ultimele decenii (Trigger 1984, 1989, Díaz-Andreu & Champion 1993, Díaz-Andreu 2001). Cum națiunile moderne nu se nasc fără justificări istorice, deci fără apelul la o istorie, reală sau imaginară, de preferință cât mai lungă și mai glorioasă, arheologia, disciplină științifică modernă, apărută în "secolul națiunilor" nu putea lipsi de la această mobilizare și majoritatea istoriilor disciplinei sugerează că, încă de la origini, arheologia, inclusiv cea preistorică, a fost strict dependentă de emergența ideologiilor naționale. Mai mult, fără dinamica naționalismului modern, disciplina însăși nu și-ar fi făcut apariția: "nationalism... is deeply embedded in the very concept of archaeology in its institutionalisation and its development" (Díaz-Andreu&Champion 1993: 3). Într-adevăr, în ciuda contribuției majore a unui program paralel de cercetare, cel evoluționist (Kaeser 2002), arheologia secolului al XIX-lea fonda asocierea intimă dintre idealurile naționale ale comunităților moderne și trecutul lor preistoric.

Majoritatea lucrărilor de specialitate fac invariabil referire și la sud-estul european, unde naționalismul a jucat un rol major nu numai în constituirea statelor

naționale, dar și în orientarea politică ulterioară a acestor state. Mai mult, tensiunile etnice permanente, resurgența violentă a naționalismului în spațiul fost iugoslav, politicile culturale conservatoare lasă de înțeles că formula identitară a națiunii-stat este încă vivace în spiritul acestor națiuni. Cum nu ne putem iluziona că am avea competența sau măcar dorința de a analiza aici cauzele mai profunde ale acestei atitudini, ne vom mulțumi să semnalăm câteva aspecte legate de relația dintre gândirea naționalistă și arheologia preistorică din România începutului de secol, așa cum se reflectă în ea în două materiale publicistice semnificative.

În opinia noastră, naționalismul a oferit filonul ideologic de bază pentru gândirea arheologică românească, de la debutul științific al acesteia, în primele decenii ale secolului XX și până astăzi. Relația instaurată între gândirea naționalistă și arheologie a fost reciprocă: naționalismul a răsplătit serviciile - deseori benevolente - ale arheologiei cu scaune academice și instituții de cercetare, iar arheologia a contribuit masiv la naturalizarea unei înlănțuiri de concepții și prezumții ale gândirii naționale. Reificarea unor mituri naționaliste de către arheologie a respectat o rețetă simplă: în situațiile - nu foarte numeroase - în care nu erau ei înșiși convingși de realitatea mitologiilor naționale, arheologii s-au dispensat igienic de probarea lor empirică, în câmpul faptelor. Această adeziune tacită - sau lipsă de fermitate - a profesioniștilor a avut efecte durabile, ale căror rezultate se văd și astăzi în crizele de delir naționalist și de cronică lipsă de simț istoric care agită o parte a publicului larg românesc. Responsabilitatea arheologilor profesioniști pentru această stare de fapt nu poate fi negată, deși ea nu rezidează, așa cum vom vedea, în spațiul în care o viziune naivă se încăpățânează s-o plaseze.

În continuare, vom urmări pe scurt câteva dintre consecințele mai mult sau mai puțin vizibile pe care îmbinarea dintre gândirea națională și obsesia pentru rigoare metodologică le-a produs în câmpul arheologiei românești.

1. Preliminarii: cele două configurații ale naționalismului

Tradițional, încărcătura de sens a naționalismului se cristalizează pe parcursul veacului al XIX-lea, de unde, purtat de valul procesului de modernizare, debrușează, în spațiu, în afara Europei și în timp, dincolo de fruntariile secolului XX.

Istoria naționalismului poate fi divizată, convențional, în două perioade distincte, așa cum conținutul ideologic al naționalismului diferă sensibil, atât în cronologia secolului al XIX-lea european, cât și în geografia culturală a Europei.

Prima etapă, care se prelungește până după 1870, adică după unificarea Germaniei și a Italiei, este caracterizată de un naționalism civic, produs ideologic datorat în mod evident ideilor Revoluției franceze. Teoretizat cu limpezime de Ernest Renan, acest tip de naționalism republican se baza pe "legitimitatea unei națiuni electivă, create prin adeziunea voluntară a membrilor săi" (Hermet 1997: 143). Ideile lui Renan fuseseră prefăcute, la finele secolului al XVIII-lea, de abatele Sieyès, pentru care Națiunea, fondată prin adeziunea la același set de legi, era rezultatul unui acord colectiv (Olivier 1999: 178). Națiunea lui Sieyès și Renan nu putea fi desprinsă de noțiuni ca Rațiune, Utilitate, Stat și Cetățean. Tot astfel,

respectând principiul “utilității”, această viziune nu putea să conceapă decât existența unor state mari, unicele în măsură să se considere națiuni: unitățile politice mici nu corespundeau “interesului general”, adică viziunii Europei Occidentale, unde se grupau marile națiuni. Deja la abatele Sieyès Națiunea era sinonimă unui anumit stadiu de civilizație, “în care Rațiunea și conștiința interesului comun prevalează asupra credințelor și relațiilor dominante în societățile inegalitare”, de acum asociate stadiului de primitivitate și epocilor întunecate (Olivier 1999: 178).

Naționalismul civic va aduce cu sine o întreagă cohortă de implicații importante pentru arheologie. Într-o primă instanță, îndatoririle și drepturile cetățenești impun organizarea și eventual obligativitatea învățământului. În Franța, de exemplu, “dragonii negri ai Revoluției”, institutorii, se ocupă conștiincios de educarea noului om al veacului, cetățeanul. Cunoașterea istoriei glorioase a civilizației pe care o întrupau și de la care aveau multe de învățat (Viroli 2002: 41-65; 89 și urm.), devenea o altă rigoare pentru cetățeanul marii națiuni. În consecință, arheologia se instituționalizează, muzeele se înmulțesc (Luvrul este deschis în 1793). Statul preia inițiativa cercetărilor arheologice, care nu mai sunt lăsate pe seama câtorva nobili sau burghezi cu dare de mână. Cercetările se concentrează, bineînțeles, cu preponderență în arealul antichității clasice și în recent-descoperitul creuzet al civilizației, Orientul Apropiat: nu erau cetățenii marilor națiuni moștenitorii de facto ai acestei harnice și geniale umanități? Popoarele care ocupau acum aceste areale de civilizație antică erau considerate degenerare, așa că mărturiile miticei Epoci de Aur a umanității se putea acumula în muzeele națiunilor civilizate, singurele în măsură să administreze trecutul: British Museum și Luvrul sunt cele mai bune exemple (Díaz-Andreu 2001: 432-4).

Însă naționalismul cunoștea, în secolul al XIX-lea și o altă latură, de o importanță decisivă pentru viitorul cercetării preistoriei. Ne referim la așa-numitul naționalism etnic, al cărui triumf în istoria europeană va deveni realitate în a doua jumătate a secolului. Istoria unificării Germaniei și Italiei este exemplară pentru modul în care elitele altor potențial mari națiuni și-au însușit teoria naționalismului civic. Lucrurile nu s-au oprit însă aici, căci apariția celor două noi state arăta totodată că existența națiunii poate să preceadă apariția statului. Exemplul german și italian va fi urmat îndeosebi în Europa Centrală și de Est, iar sistemul de la Versailles va da măsura forței acestei tendințe.

Această nouă înfățișare a naționalismului european nu era un neofit în gândirea veacului. Ea fusese teoretizată tot în secolul Luminilor, în spațiul german și avea, prin urmare, o lungă istorie. Prima expresie coerentă îi aparține lingvistului J. G. Herder a cărui viziune asupra națiunii, cea etno-culturală, se opunea ideilor iluministe (și lui Kant) - care întronau Rațiunea și Statul - și pregătea etniei înțelesul pe care i-l va oferi, în secolul al XIX-lea, antropologia: apartenența națională este înăscută, cultura proprie este un mod de viață moștenit și măsura oricărei identități reale. În consecință, concepția lui Herder - ca și a contra-revoluționarilor francezi și a romanticilor - se opunea definiției națiunii „elective” propuse de Renan, pentru

care națiunea era un „plebiscit cotidian”, așadar în primul rând o problemă de opțiune politică și de alegere rațională (Hermet 1997: 144-51; Finkelkraut 1992: 11-26). Pentru Herder, „dragostea față de cultura noastră națională reprezintă o înclinație naturală, o forță vitală pe care națiunea se străduiește să o corupă” (Viroli 2002: 152). Civilizația – cea franceză, desigur, care încânta spiritul învățaților germani – nu făcea decât să dezrădăcineze tradițiile, valorile și spiritul etnic, în numele unor valori abstracte ca Rațiunea, Libertatea, Egalitatea. Ideilor lui Herder i se vor alia și alți gânditori germani, ca Schlegel sau Fichte, care caută era libertății și individualitatea etnică a națiunii lor fie în Evul mediu, fie în puritatea barbară a germanilor din antichitate. Un sâmbure de realitate nu lipsea: Germania evoluase în antichitate la periferia lumii clasice, prin urmare nu-și putea căuta autenticitatea și statutul istoric printre ruinele unei culturi privite tot mai frecvent ca „străine” și „invadatoare” (ibid. 153-4). Mai mult, civilizația clădită în numele universalității Rațiunii trădase din nou Germania, prin Napoleon: gândirea Luminilor nu mai era decât produsul aroganței națiuni franceze, iar gânditorii germani refuzau să mai creadă în principii străine.

Teoria herderiană pune accentul, în mod cu totul semnificativ, pe greutatea conceptului de cultură, opus civilizației: ansamblu de creații ale spiritului, liant irațional și innăscut al grupurilor sociale, cultura este un dat al naturii umane și singura măsură a autenticității. Dihotomia, forțată în mediul specific al intelectualității germane (Elias 2002: 49-94), deși va se va estompa pe măsura implicării Germaniei în politica colonială - și, deci, odată cu integrarea Germaniei în plutonul fruntaș al „civilizației” (ibid.: 265-6) -, va continua să rămână foarte populară în Europa și în prima jumătate a secolului XX: nazismul va fi una dintre progeniturile sale diforme.

Această ultimă accepțiune a naționalismului, pandant al versatilului „suflet etnic” (Volksgeist) se va bucura de o deosebită popularitate în România primelor decenii ale secolului XX. Ea nu numai că oferă suportul ideologic pentru geneza unei arheologii preistorice, dar convinge în așa-măsură practicienii, încât ajunge să impregneze la cel mai profund orizont filozofic și teoretic discursul lor. Disimulat în spatele noțiunii de cultură arheologică, „sufletul etnic” poate fi regăsit și în conceptele, aparent benigne, ale arheologiei preistorice din România contemporană (tradiție, continuitate culturală, stil etnic etc). Ne vom mulțumi în continuare să semnalăm cele mai precoce simptome ale infiltrării sale în discursul preistoricienilor români.

2. Premisele preistoriei naționale: I. Andrieșescu și Contribuție la Dacia înainte de romani

Arheologia preistorică românească s-a cristalizat și s-a dezvoltat, în linii generale, urmând aceleași etape ca și arheologia occidentală, care, de altfel, a inspirat-o într-o măsură copleșitoare, cel puțin până la jumătatea secolului XX. Dar, ca și ansamblul societății românești, arheologia preistorică s-a văzut să recapituleze rapid progresele realizate în Occident, în particular în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când comunitatea colecționarilor de antichități se mărește și devine conștientă

de sine. După vagi preludii medievale, mai consistente în Transilvania, este impulsul dat de gânditorii Școlii Arelene cel care încurajează cercetarea originilor latine ale poporului român învăluie și cultura materială a Antichității clasice. Obsesia pentru moștenirea romană ocultează sistematic, pentru multe decenii, interesul pentru preistorie, care se manifestă cu totul izolat (Angheliniu 2003: 81-85).

Într-un climat profund diletant, cosmopolitismul și eclecismul importurilor teoretice era inevitabil. Stau mărturie operele de pionierat ale unor anticari precum Alexandru Odobescu și Grigore Tocilescu, care pregătesc desprinderea încă greoaie a arheologiei de istoria artei antice, de filologia clasică și, implicit, de cadrul de securitate documentară instaurat de izvoarele istorice scrise. În particular, Grigore Tocilescu, în a sa *Dacie dinainte de romani* (1880) demonstrează familiarizarea rapidă a primilor arheologi români cu teoriile colegilor occidentali despre epoca preistorică. Deși dispune de un corpus de informații minim, Tocilescu discută sistemul scandinav al “celor trei vârste” (de piatră, bronz și fier), aduce argumente pentru existența unei preistorii a spațiului românesc, dar, preferându-i el însuși pe romani, lasă altora misiunea de a o cerceta.

Progresele instituționale ale arheologiei sunt și ele grăbite de modernizarea statului: în 1864, Muzeul Național de Antichități capătă consacrare juridică, în 1892 este înființată Comisiunea Monumentelor Istorice. Ambele instituții oferă cadrele de lansare ale arheologiei românești. Preistoria, încă lipsită de potențialul de intra în rezonanță cu preocupările naționale românești, în ciuda unor revelații ocazionale, cum sunt cele ale anticarului Bolliac (cf. Angheliniu 2003: 83) - avea să mai aștepte.

Răbdarea de altfel nesfârșită a siturilor preistorice începe să fie răsplătită odată ce șefia Muzeului de Antichități este preluată de Vasile Pârvan. Cu o formația academică infinit superioară predecesorilor săi și cu o ambiție organizatorică greu de egalat, Pârvan este cel care face legătura între evul anticarilor și cel al arheologilor profesioniști. Pe de o parte, interesat el însuși de protoistorie, în particular după 1918, Pârvan încurajează cercetarea siturilor din epoca bronzului și a fierului. Pe de alta, conștient de complexitatea inherentă și foarte specifică a preistoriei, el cooptează în colectivul său tinerii capabili să-și asume această nouă misiune de cercetare: Ioan Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu, Radu Vulpe, Ion Nestor, ca să amintim doar câțiva cei care preiau destinele disciplinei în continuare.

Cu deosebire importantă ne apare, în privința tematicii pe care ne-am ales-o, contribuția primului specialist amintit. Într-adevăr, teza de doctorat a lui Ioan Andrieșescu, *Contribuție la Dacia înainte de romani* dispune de o relevanță deosebită în contextul discuției despre naționalism și preistorie: în afara incontestabilelor sale merite metodologice și a conținutului împrăștiat de informație, ea sintetizează o viziune față de trecut care va deveni tot mai populară în deceniile ce urmează.

Plasată, prin titlu cel puțin, în continuarea demersului lui Tocilescu, contribuția lui Andrieșescu se plasează la o respectabilă distanță de ideile înaintașului său, prin informație, claritate, metodă și sobrietate. Andrieșescu începe prin a lămuri utilitatea publică și “locul geometric” al cercetării preistorice în cadrul societății

românești: "Arheologia preistorică, cu mijloace de cunoaștere de o bogăție și temeinicie repetat dovedite, e menită să prefacă în întregime și pe baze de știință pozitivă, - începuturile tuturor națiilor; pentru noi, cu sărăcia fatală a izvoarelor, ea poate însemna adevărata revelație. Fiindcă un lucru e mai presus de îndoială: dacă originea poporului român e legată de teritoriul colonizării romane, cultura lui nu începe dela August și dela Traian. Astfel problema băștinașilor e începutul istoriei românești și arheologia preistorică, cel mai prețios auxiliar de cunoaștere. (s.n., Andrieșescu 1912: VII) „Ca anexă și sub formă inventarică, dădea Gr. Tocilescu la 1880, «monumentele» preromane, în a sa bogată (adevărat bazar de date și păreri) Dacia înainte de Romani: mi s-a părut nu înainte de vreme, să încep de la ele, ca cea mai firească introducere la istoria băștinașilor Daciei.” (s.a., ibid.)

Așadar, încă din prefata lucrării sale, Andrieșescu pune bazele catehismului tematic și metodologic al arheologiei preistorice din România: ramură auxiliară și specializată a cercetării istorice, menită a completa cu informații începuturile istoriei și culturii naționale, știință pozitivă, funcționând pe o platformă empirică. Noua disciplină nu mai funcționa ca o anexă a cunoștințelor oferite de izvoarele scrise, ci căpătase statutul autonom adecvat documentației sale, cultura materială.

Dar îngemănarea arheologiei preistorice cu idealul național nu se rezumă la acreditarea utilității sale publice și a misiunii sale naționale, ci și la un nivel mai profund, în modul de conceptualizare a culturii. Andrieșescu opinează: "... cultura Daciei înainte de romani înfățișează nu trecerea bruscă dela o stare de sălbăticie la alta de lumină puternică și limpede, ci, mai sigur, desvoltarea liniștită și continuă, după împrejurări și locuri, pe un adânc fond de cultură populară, mai puternic decât ele, - o succedare de epoci cu un caracter de tenacitate excepțională" (s.n., ibid.: VII-VIII). Imuabilă, transistorică, se revela esența patriarhală a sufletului românesc. Substanța biologică, herderiană a etnicității, dar și caracterul de „creație spirituală” a culturii reiese și din afirmațiile ce urmează: „Când ținuturile Europei răsăritene și de sud vor intra, în timpurile istorice, în cercul de cultură greacă și romană, vor aduce cu ele tocmai acest străvechi fond de cultură populară proprie în funcțiune de care trebuie cu necesitate considerată noua cultură-altoi. Sufletul unui popor e mai mult decât limba lui care o poate uita, mai mult decât deprinderile și credințele lui pe care le poate părăsi, îmbrățișând acelea pe cari i le impun alții, mai puternici și mai luminați, dacă nu mai numeroși. În noul suflet ce se alcătuiește, însă, neconștiute dar active, stau tăcute dar niciodată stinse, temeiurile de rădăcină ale sufletului milenar.” (s.n., ibid.: 23). Mai departe: „Înainte de problema oricărei influențe, o cultură pune pe aceia a fapturei, a elementelor ei caracteristic-alcătuitoare, fiindcă oricât de adânci și întinse sunt influențele ce o acopăr sau o străbat, în adâncul ei intim, stau fibrele de viață proprie pe care ele le pot preface dar nu înlocui. Între marile contraste care singure sunt neschimbate în tot mersul dezvoltării omenești, condițiile și motivele interne, tradiția, legătura cu ce a fost odată primit, au o continuu nouă și înprosătată putere.” (ibid.: 106).

Ideile dragi etno-psihiologiei germane sunt în bloc prezente - să nu uităm că Andrieșescu fusese elevul, printre alții, al lui A.D. Xenopol -, cultura fiind definită ca un dat natural, înăscut, biologic. Din acest motiv, ea poate fi „altoită”. Convingerea lui Andrieșescu cu privire la inerția culturii populare nu este deloc o inovație: ca și cazul lui Pârvan, ea se lega de dezbaterea din societatea românească contemporană lui și de contrastul dintre tenacele patriarhalism rural românesc și “lumina occidentală”. Viziunea era, de altfel, perfect consonantă premiselor școlii cultural-istorice germane și arăta, totodată, o distanță respectabilă și semnificativă în raport cu evoluționismul ambiguu profestat cândva de Tocilescu: continuitatea “culturii populare” coincidea fidel cadrului filozofic în care începe să fie teoretizată cultura și, respectiv, națiunea în această epocă. Cert este că această unitate de “suflet etnic”, trans-istorică, permitea eludarea - temporară, desigur - a extremelor difuzioniste ale epocii, în care populara teză ex Oriente lux se lovea de fermitatea cu care preistoricienii germani susțineau independența, primatul sau ascendentul cultural al Europei arienilor.

Consecințele în plan metodologic ale acestei viziuni sunt esențiale. Principiul conservatorismului societăților preistorice este cel care încurajează încrederea în valoarea analitică a anumitor seturi de artefacte, în particular cele prezumtiv investite cu o marcă etnică decorativă, cum este ceramica: “Mai mult decât celelalte «monumente» ale arheologiei preistorice, ceramica oferă o varietate de tipuri, tehnice și decorative, care, asemănându-se sau deosebindu-se după regiuni și ținuturi, dovedesc o strânsă legătură cu populațiile care le-au produs, despre îndemânarea practică și însușirile artistice ale căror populații ne dau dovezi, cu atât mai prețioase, cu cât sunt singurele de acest fel. Ca industrie casnică, religioasă sau propriu-zis artistică, ceramica neolitică carpato-balcanică ne înfățișează trăsături comune și deosebiri, elemente băștinașe și de împrumut, ne desemnează drumuri de legătură și de influențe, - ne apropie cât se poate de mult, de cunoașterea etnologică a acestor ținuturi, înainte de orice izvoare de geografie istorică, legând astfel punte între preistorie și istorie”. (ibid.: 42)

Încă incapabil, din lipsa informației - dar și în absența unei decizii metodologice ferme, care îl va aștepta pe V. G. Childe - să delimiteze corect unitățile stilistice ale neoliticului din zona propusă, Andrieșescu nu se sfiește, însă, să încerce, totuși, definirea uneia mai mari: “Cultura neolitică carpato-balcanică cu armele și instrumentele, ceramica și plastica ei, reprezintă o unitate peste toată extinderea acestor elemente esențiale cu suma de caractere concordante. Armele și uneltele dau în așezări și morminte ale aceleiași vremi, cea dintâi notă de legătură generală; ceramica și plastica prin materialul lor capabil de expresie, ornamentul prin prilejul de liberă desfășurare a fanteziei creatoare de util și frumos, o definesc mai deaproape... Departate de a alcătui regiuni de cultură deosebite, cu semnificare etnologică..., ceramica monocromă și ceramica pictată fac în regiunea carpato-balcanică, - cel puțin în aceste timpuri neolitice -, un singur tot organic; nici o deosebire esențială, o întrerupere sau un contrast.” (s.n., ibid.: 106-7) Astfel, deși folosea

o metodologie - seria tipologică a ceramicii - mai degrabă consacrate stabilirii diferențelor stilistice și sistematizării lor, Andrieșescu ajunge, pe principii declarate empirice, să postuleze deplina unitate culturală a neoliticului din regiune. Explicația acestei atitudini se dezvăluie către finalul lucrării: „Bunul propriu și partea de împrumut în cultura neolitică carpato-balcanică se vor putea deosebi, când întreg cuprinsul Europei răsăritene și de sud va fi răscolită. Până atunci, un lucru e sigur: cu mai multe sau mai puține elemente străine care rămân să se determine, ținuturile carpato-balcanice au o cultură neolitică egal prelucrată, cu o industrie, îndemănare și simț pentru artă, - caracteristic asemănătoare: o unitate generală cu mult mai puțin însemnate diferențe locale, Dacia cu Moldova mare, Ardealul, Țara românească, - un singur întreg.” (s.n., ibid.: 112-3). Mai mult, acestei unități a culturii materiale i se suprapune, previzibil, unitatea etnică: „Oricât de adevărat e faptul confirmat de experiența istorică, că o aceeași cultură se poate răspândi între seminții de popoare foarte diferite și ramuri ale aceleiași seminții pot sta pe trepte de cultură cu totul deosebite, rămâne permanentă, caracteristic-distinctă, partea esențial etnică în oricare cultură. Cât și cum se arată sufletul specific al unui popor în cultura lui, îl dovedește tipic industria casnică, arta populară din zilele noastre; cu un mediu corespunzător, înainte de istorie, pune în contact, arheologia pre-istorică; în aceasta și stă un principal element de istoricitate al datelor ei... Astfel, cu rezerva și caracterul provizoriu ce impune natura faptelor arheologiei preistorice... trebuie să concedem că Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a acestei culturi.” (s.n., ibid.: 119-22).

Comentariile sunt de prisos: unitatea neoliticului o prognoza pe cea a românilor, iar persistența „sufletului etnic” coincidea continuității istorice susținute de artizanii națiunii române moderne. Prin urmare, identitatea teoretică dintre unitatea culturală a neoliticului, susținută și de Tocilescu, și idealul de unitate politică la care se gândea clasa politică și intelectuală românească a epocii este efectivă. Ea va deveni o temă permanentă în arheologia românească, deși își va schimba variabil limitele cronologice, fie către epoca bronzului, fie către mileniul I, fie către evul mediu, fie va îmbrățișa generos toate aceste epoci. Cât privește „tracii”, ei nu erau decât echivalentul „germanilor” care, în epocă, răsăreau surprinzător în cele mai neașteptate colțuri ale Europei, încă din neolitic.

Este, de asemenea, demnă de semnalat asimilarea mesajului istoric al culturilor preistorice cu creațiile folclorice ale lumii rurale. Ea motiva încrederea în principiul valorii diagnostice a „industriei casnice”, creație locală, a cărei autenticitate era implicit „probată” prin analogiile cu artizanatul domestic din lumea țărănească a epocii.

Ca să conchidem, Andrieșescu ne oferă un potrivit exemplu, atât pentru eficiența instrumentului de lucru pe care îl oferea conceptul de cultură arheologică (și extensia sa metodologică, tipologia), dar și pentru cadrele ideologice în care acesta era promovat și care asigurau transferul implicit al unor premise filozofice speculative și al unor idealuri naționaliste în câmpul faptelor istorice documentate de arheologie. Semnificația stilistică a ceramicii preistorice, care apărea ca de la sine

înțeală, nu făcea decât să dea glas impresiei pe care un membru al elitei urbane educate o avea despre lumea țărănească românească. Ca multe alte tendințe ale clasei intelectuale din epocă, această premisă nu numai că idealiza, sublima și deforma valorile lumii rurale, dar le conferea gratuit acestora meritul veșniciei. Spiritualizarea și idealizarea „țărânului preistoric” nu este decât o altă formă de a exprima aprecierea (eventual distantă) a intelectualului față de țărânul român.

Dar, pentru a nu lăsa impresia că Andrieșescu ar da glas vreunei extreme ideologice izolate, nu este inutil să aruncăm o privire asupra climatului politic și ideilor care agitau Europa occidentală în epocă. Amintind doar contextul românesc - războaiele balcanice, aspirațiile către unitate care preced primul război mondial, dar și creșterea continuă a influenței culturale germane -, trebuie subliniat că ultimele decenii ale veacului al XIX-lea și începutul secolului XX marcase importante schimbări în agenda arheologiei europene, în ansamblul său. Pe măsură ce crizele politice, economice și ideologice restructurează discursul identitar al statelor occidentale și central-europene, naționalismul revine în forță și lichidează idealurile cosmopolite ale evoluționiștilor. Până și patria naționalismului civic, Franța republicană, cunoaște o viguroasă ascensiune a extremei drepte. Își vede tradiția ideologică amenințată de afacerea Dreyfus și începe să vorbească limba adversarilor germani, care o umiliseră în 1871 (Demoule 1999). În aceeași epocă, preistoria înregistrează suspecte succese instituționale. În mod evident, nu erau simple coincidențe: tributul plătit ideologiilor naționale este răsplătit cu instituții și scaune academice. Republica intelectualilor, visată de „gentlemenii științei” - Darwin, Lubbock, sau Ed. Désor sau Gabriel de Mortillet (Trigger 1989, Kaeser 2002) în perioada anterioară, devenise desuetă, la fel și încrederea în progresul tehnologic sau optimismul arogant cu privire la destinul marilor națiuni și al Europei. Preistoria devine tot mai pregnant o problemă relevantă la nivelul națiunilor, iar popularitatea subită a naționalismului etnic forjat inițial în Germania, care învăluie continentul, explică fără mari dificultăți opiniile unor emuli sânguincioși din estul Europei, precum Andrieșescu. Încă și mai semnificativ, Andrieșescu studiasă direct, în Germania, cu Gustav Kossinna, față de metoda căruia cercetătorul român își exprima o sinceră venerație. Or, Kossinna a rămas celebru în istoria arheologiei pentru conceperea și operaționalizarea conceptului de cultură arheologică, cu care plecase în căutarea arienilor nordici printre siturile preistorice din Germania (Trigger 1989: 162-5).

Astfel contextualizată, contribuția lui Andrieșescu are, pe lângă veritabile calități metodologice și de informație, chiar meritul onestității și al moderației. În plus, în ciuda dimensiunii sale programatice, ea nu poate fi făcută unica responsabilă pentru radicalizarea dimensiunii naționaliste a preistoriei în epoca următoare.

3. Noi coordonate culturale pentru arheologie: România interbelică

În primele decade ale secolului XX, modernizarea României, oricum lentă și inegală, continua să înfrunte serioase dificultăți economice și sociale, amplificate

de primul război mondial și de unirea cu Transilvania, care pune statul român în ipostaza de a integra un spațiu cu caracteristici demografice și economice proprii. În climatul nesigur al unui capitalism parazitar și periferic, în bună măsură înfeudat metropolei occidentale europene, într-o atmosferă de insecuritate economică, cu o viață parlamentară ce funcționa deseori lamentabil (Iacob 1998), replica dată unui Occident perceput ca tot mai prezent nu va putea fi decât cea culturală.

În acest context, voluntarismul elitelor, în încercarea lor de construcție a unei culturi naționale, raționalizate și generalizate, deja viguros afirmat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea -, va continua să alimenteze consolidarea statului (Lazăr 2002: 93) Intelectualii, și printre ei, istoricii, deși eliberați de presiunea comandamentelor politice majore după 1918, vor păstra cu mândrie misiunea lor educativă națională, pe care o adaptează, însă, noului context. Tendințele complementare ale elitei românești vor oscila, în continuare, între asimilarea ideilor occidentale și crearea unui orizont cultural național și, pe acest fond, epoca interbelică va cunoaște o nemaîntălnită efervescență culturală. În contrast cu generația post-pașoptistă, enciclopedismul elitei de la începutul secolului XX se va estompa treptat, în favoarea specializării. Arheologia preistorică este una dintre beneficiarele acestei maturizări a vieții intelectuale.

Confruntările ideologice interbelice sunt acute, din moment ce stabilizarea unui profil cultural modern aduce și dezavantajul unei percepții lucide și pesimiste asupra națiunii. Fondul autohton începe să fie privit din diferite unghiuri și căutat la diverse adâncimi culturale: Vasile Pârvan îi “reabilitează” pe daci, L. Blaga definește o matrice stilistică românească, școala sociologică a lui D. Gusti cutreieră satele în căutarea civilizației rurale, M. Vulcănescu vorbește de același fond popular și de „dimensiunea românească a existenței”, C. Rădulescu-Motru explorează, și el, „românismul”, M. Eliade caută paradigme arhaice, G. Călinescu descoperă substratul adânc popular al modernității literare, N. Iorga și sămănătorismul fac apologia lumii satelor, Nae Ionescu și Nechifor Crainic, autohtoniști și antioccidentaliști, aduc elogiul valorilor ortodoxe. Exemplele nu se opresc, desigur, aici. Dar chiar și cele amintite oglindesc elocvent noua substanță a naționalismului românesc: ceea ce ieri era condamnat ca “inert”, “rural”, “înapoiat” și “conservator” devine acum unitatea de măsură a specificului.

Discursul autoreflexiv al elitelor românești migrează acum către conceptul culturii, mai precis către definirea unei “culturi aparte”; el este însoțit de conștiința “exproprierii... instrumentelor producerii... Istoriei legitime” de către focarul civilizator, Occidentul. Departate de eșalonul fruntaș al civilizației, cultura românească interbelică se simte, așadar, “complexată”: “... sentimentul originii umile, al existenței periferice, al întârzierii provinciale, al discontinuității și începutului continuu, al ruralismului și imitației, sau – circumstanță agravantă - lipsa de audiență în dialogul cu limbile și literaturile de circulație” (s.a., *ibid.*: 250), capătă acum note stridente. “Cultura devine eufemismul deprinderii de o afirmare istorică reală, susținută de pe poziții egale - și totodată un nume nobil pentru un statut perceput ca

fiind mai degrabă deviant în raport cu aceia care fac regulile și, prin aceasta, domină.”(s.a., ibid.: 261) În consecință, eșecul istoric, evident în ochii tinerei generații intelectuale de atunci, devine explicabil prin “factori specifici de cultură”: cultura devine alternativa identitară opusă structural civilizației. Accepțiunea germană capătă forță în ambele sale componente: cultura, creație a spiritului, trebuie în egală măsură să fie autentică, nu cosmopolită.

Noul înțeles pe care îl capătă cultura nu numai că exprima, comprimat, o atmosferă: elaborându-i înțelesul, el o întărea. Consecințele vor fi profunde: „Metafizicile naționale vor avea, astfel, mereu drept instanță de referință elaborările ideologice «specifiste», cu caracter conservator, cele care făceau o virtute din celebrarea ruralului, a «retragerii din istorie» (Iorga, Pârvan), încurajând curentul de opinie anti-modernizator - chiar și atunci când vor încerca să le depășească sau să le substituie. În măsura în care ele vor atribui fondului etnic valențe metafizice - și, deci, acces la universal în forma genuină a culturii populare - acestea vor fi tentate să ridice la rangul de filozofie un reflex resentimentar compensativ. Logica acestuia încearcă să transforme o deficiență în calitate, printr-o răsturnare a tablei de valori ce întemeiază eșafodajul culturii moderne.”(ibid.: 214) Tentația unei reforme morale radicale, pandant al unui angajament față de națiune mai degrabă cultural decât socio-economic, va conduce o bună parte a intelectualității către o simpatie nedisimulată pentru politica de extremă dreaptă. Un contingent important de arheologi va urma același traseu. Dotați, entuziaști, nu rareori radicali, membrii tineri ai elitei culturale își iau foarte în serios rolul de protectori ai autenticității culturale românești.

În fapt, în ciuda politicii educative tot mai bine puse la punct de noul stat, tinerii români își primesc în continuare educația înaltă în universitățile uneori hulitului Occident, între care cele germane ocupă o poziție tot mai respectată (Nastasă 1998). Vom nota, în continuare, puternica influență germană pe care o va resimți arheologia românească, inclusiv cea preistorică. Salvagardarea autenticității se realizează într-o bună măsură cu ajutorul conceptelor de import.

Într-un context istoric torsionat de contradicții, noua istoriografie va prelua inițiativa de a așeza trecutul național într-o perspectivă justă și de a întregi imaginea asupra lui prin cercetarea arheologică a preistoriei. Un adevărat paralelism de traseu se instaurează între noua istoriografie neo-pozitivistă, promovată de grupul de tineri istorici precipitat în jurul lui C. C. Giurescu (vezi, pentru o tratare mai completă, Zub 1989) și noua generație de arheologi, care adoptă față de moștenirea lui Pârvan o atitudine foarte asemănătoare cu a tinerilor istorici față de opera lui N. Iorga. Ca și colegii de generație istorici, tinerii arheologi, elevi ai lui Pârvan și Andrieșescu, vor invoca meritele pe care practica empiristă și severa critică a izvoarelor le avea în edificarea unei arheologii cu adevărat sobre și științifice. Însă noua generație nu se mulțumește să ridice la un nivel superior moștenirea teoretică și metodologică a lui Andrieșescu: în noul climat, ea clamează cu o fermitate inflexibilă misiunea națională a arheologiei și, efect oarecum paradoxal, definitivează asimilarea subtilă

și de durată a premiselor naționaliste, care se ascund de acum sub vălul unei practici sistematice și disciplinate.

4. Tendințe mai mult sau mai puțin noi în arheologia românească

Pentru argumentarea aspectelor de mai sus ne-am oprit atenția asupra unui text publicat, în perioada interbelică, de tânărul Ion Nestor, cel mai neliniștit și mai ferm avocat al noilor tendințe. El ne-a reținut atenția prin claritatea punctelor de vedere, cu siguranță împărtășite în bună măsură și de colegii săi de generație, chiar dacă aceștia s-au arătat mai puțin interesați în declarații programatice.

Textul amintit (Nestor 1988) a apărut în presă - deloc întâmplător, în Cuvântul lui Nae Ionescu -, în 1933, la doar câțiva ani după dispariția lui Pârvan și curând după întoarcerea lui Ion Nestor din Germania unde, în același an, nazismul se instala la putere. Declarația cuprinde observații edificatoare, dintre care ne vom permite să cităm pe larg.

Primele deliberări sunt de natură metodologică și exaltă nu numai aspirația spre obiectivitate a noii generații de arheologi, care se doreau mai puțin „militanți” în câmpul politic decât înaintașii lor, dar și convingerea - am spune contradictorie -, că aceasta poate fi atinsă în același timp cu fundamentarea statu-quo-ului pentru care se sacrificaseră generațiile intelectuale anterioare: „Istoriografia română modernă este, în urma transformărilor politico-sociale care caracterizează epoca de tranziție postbelică, angajată în adâncirea cu totul altor probleme decât cele care ocupau aproape exclusiv atenția istoricilor militanți înainte de marea conflagrație... În ceea ce privește țara noastră - care are probleme speciale în cadrul mișcării spirituale a Europei, cu care este solidară ca structură culturală și ca destin istoric - evoluția s-ar putea caracteriza ca o trecere de la școala istorică romantică - pusă în slujba unor revendicări naționale, deci în strictă dependență de ethosul popular preocupat de înfățișările vremelnice ale permanențelor istorice - la școala istorică modernă, de caracter realist obiectivist [s.a.], a cărei tendință este fundamentarea realizărilor național-politice obținute în cadrul orientării depășite și zvîrlite cu toată dezinvoltura la recuzita formulelor istorice ruginite” (s.n., ibid.: 277).

După ce rupe cu cultul romantic al „înfățișărilor vremelnice ale permanențelor istorice”, autorul continuă prin elogierea, nu lipsită de maliție, a meritelor lui Pârvan: „Am arătat pe vremuri, ... cu prilejul apariției grandioasei și semnificativei opere a lui Vasile Pârvan, «Getica», - operă grandioasă și semnificativă indiferent de valoarea înstrinsecă de adevăr a ei [s.n.] - cum prin eforturile noii școli românești de Arheologie - care este cu totul o creație [s.n.] - Minerva ieșită gata înarmată din capul lui Zeus - a spiritului lucid și îndelung pregătit al «Magistrului» - un întreg domeniu al istoriei naționale a fost reverificat și anexat tradiționalei «Istorii a românilor».[s.a] Prin revalorificarea trecutului traco-getic al poporului nostru, cu ajutorul confruntării textelor vechi cu faptele arheologice, școala istorico-arheologică a lui V. Pârvan a redus, în primul rând, la importanța cuvenită mitul latinității noastre, iar în al doilea rând a pus pentru România modernă problema istoriei ei integrale [s.a], fără preferințe cu origini în conjunctura politică. Această

atitudine, ea însăși o adaptare la o conjunctură politică nouă, care este aceea a principiilor obiective, deci în mare măsură a adevărului și deci a științei pure, se integrează mai nesilit în orientarea de bază a spiritului occidental european, pentru care cultura, în înțelesul larg de manifestare constructivă, intim și extern, este singura îndreptățire de existență ca atare a unei națiuni și a unui stat”. [s.n., ibid.: 278]. Citatul abundă în semnificații: iată națiunea devenind punctul final și rezultatul logic al unei lungi evoluții istorice, prefațate de culturile preistoriei, care asigură cu adevărat „integralitatea” istoriei naționale. În plus, adevărata știință pozitivă este rezultatul simbiozei dintre principiile obiective și noua conjunctură politică, care avea avantajul de a nu fi... conjuncturală!

Ne permitem o scurtă divagație. Ca și în cazul lui Andrieșescu, teza propusă de Ion Nestor se bucura de o largă audiență în Europa. Deja pentru istoricii de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cum sunt francezii Seignobos și Lavissee, evoluția istorică, de acum larg acceptată, se încarcă gradat cu o nouă conotație: principalul agent al civilizației, treptată înstăpânire a omului asupra naturii, este națiunea, mai exact statul național (Furet 2002: 142-3). Când Hegel vedea punctul terminus al evoluției istorice în statul prusac, el nu făcea decât să prefăteze o teorie ce va deveni treptat tot mai populară. Creație de dată recentă a Europei moderne, statul național începe să fie tot mai mult privit ca punct final, natural al unei îndelungate evoluții culturale regionale. Civilizația? Ea nu exista decât prin culturi, iar acestea nu respirau un aer autentic decât în state naționale, unitare, centralizate. În fapt, statul național chiar devine chezașul culturii. Istoria trebuia să probeze această teorie și, pentru a o fortifica, ea se va deschide larg pentru a îngloba fiica încă rătăcitoare, la acea dată, prin domeniul științelor naturale și al etnografiei, preistoria. La fel de elocvent, “cultura” romantică și germană devine, în scopul argumentației, sinonimă “civilizației” Luminilor și Revoluției franceze.

Cât privește maturizarea desăvârșită și naturală a științei, nu ne îndoiim că părintele pozitivismului, Auguste Comte, ar găsi în concepția lui I. Nestor numeroase motive de satisfacție. Națiunea română intra în cea de-a treia vârstă comte-ană, care instaura triumful rațiunii critice. Simbioza dintre spiritul științific pozitiv și aspirațiile naționale are ca efect tocmai naturalizarea, reificarea, sub drapajul obiectivității, a ideii de națiune.

Din fericire pentru români, ajunși în sfârșit în fața evidențelor oferite de principiile obiective, motivele de mândrie nu lipsesc: “Judecat în esență, avem de a face în urma realizărilor lui V. Pârvan ca șef de școală cu o îmbogățire și adîncire a trecutului nostru istoric ca o conjugare de prestigii, la prestigiul latinității adăugându-se acel, nu mai puțin înălțător, al geto-dacismului nostru, care trebuie să conducă inevitabil la o explozie a cadrelor tradiționale ale Istoriei Naționale, la saltul de la conceptul «Istoria românilor» la cel al «Istoria României»”. (s.n., ibid.) De acum se impunea ca necesară „o istorie a Neamului românesc în funcțiune de istoria pămîntului pe care îl locuiesc azi românii și pe care e foarte probabil strămoșii lor, într-o direcție sau alta, l-au locuit mereu” (s.n., ibid.). Fără oferi detalii

cu privire la motivele pentru care românii ar trebui să se simtă înălțați de getodacismul lor, se pare că lărgirea interesului istoric către ansamblul teritoriului ocupat în epocă de români era, pentru Ion Nestor, o consecință a respectului față de obiectivitatea științifică: era „foarte probabil” ca știința să demonstreze convingerile apriorice ale românilor cu privire la istoria lor. E drept, precizarea „într-o direcție sau alta” trădează un anume rețineră, care poate fi pusă, din nou „foarte probabil”, pe seama profesionistului veritabil care era deja Ion Nestor.

I. Nestor gratula naturalizarea științei între coordonatele naționale ale României Mari. Cea mai bună dovadă o aducea profesionalismul care despărțea generația lui de cea precedentă și care rezida, în privința arheologiei preistorice, în deplina autonomia metodologică: „Noua direcție romantică - aceea a Protoistoriei românești, - inaugurată de V. Pârvan, este în momentul de față. - datorită ritmului repede în care se mișcă viața spirituală a României moderne - depășită de către însăși școala creată de el. În parte această depășire a fost inițiată de Pârvan însuși. În felul acesta Pre- și Protoistoria românească se alătură de la sine istoriografiei românești, după ce folosindu-se de condițiile prielnice actuale și de faptul că au fost încetățenite la noi de un nespecialist (V. Pârvan, care era istoric, dar nu preistorician) spre a fi continuate de specialiști, au evoluat rapid... Alături de școala istoriei moderne cu cadre tradiționale. își face așadar, treptat, loc în sectorul determinant al spiritului românesc modern, și școala obiectivistă istorico-arheologică. Căci nu se poate contesta că Preistoria, ca și Protoistoria (diferind între ele de fapt numai întrucât se tinde la crearea mai multor catedre!) sunt concepte relative și în parte înșelătoare. deoarece este vorba de unul și același domeniu al istoriei. [s.n.] Doar metoda este diferită.” (s.a., ibid.).

Cât privește comandamentele naționale, parte a unei elite cu venerabile propensiuni didactice, preistoricienii găsesc onorantă misiunea lor de educatori: „Pre- și Protoistoria au din punct de vedere social-politic covârșitoarea importanță - pe care o împart egal cu școala modernă a «Istoriei românilor» - că adâncesc în sufletele și spiritele cetățenilor actualei configurații politice care se numește România Mare în chip palpabil conștiința unui trecut adânc înfipt în timp... Conștiința cât mai reală a trecutului cât mai îndepărtat este cel mai solid suport al sentimentului național și al coeziunii naționale. Că este așa o dovedește la noi ecoul pe care resurrecția trecutului antroman al poporului nostru l-a avut în manifestările curente ale spiritualității românești actuale [s.n.] și în interesul maselor, interes manifestat prin frecvența cu care în nenumărate puncte ale țării mai ales învățătorii din sate aprind - licurici sclipind în noaptea indiferentismului «societății» moderne românești - luminița sfântă a dragostei de îndepărtării noștri strămoși.” (s.a., ibid.: 278-9).

Nu putem decide în ce măsură autorul se gândește la “licuricii” extremei drepte, cum ne-ar putea sugera atitudinea sa puternic filo-germană și însăși apropierea sa de Cuvântul. Cert este că ecoul trecutului antroman în manifestările spiritualității românești din epocă - de altfel bine cunoscute și nu lipsite de merite,

dacă ne gândim la Mircea Eliade - ne duc cu gândul la deja venerabilul Volksgeist. Dar el nu face mai puțin necesară educarea dragostei față de strămoși...

Comentariile noastre nu trebuie să conducă la concluzii pripite. Aerul deschis naționalist al rândurilor de mai sus trebuie evaluat în funcție de mai mulți parametri. Publicat în presă, textul este, fără îndoială, foarte elocvent pentru modul în care noua disciplină, preistoria, se insera în societate. Dar, într-o societate în care formula națională apărea tot mai mult ca naturală și înscrisă în ordinea firească a lucrurilor - aspirațiile imperiale românești întârzie încă să se manifeste -, ce alte rațiuni ar fi putut justifica investiția de bani și interes a contribuabililor în arheologie? Câștigul de cunoaștere pozitivă și metodică adus atât de ezotericei comunități care era "umanitatea"? Este verosimil, așadar, ca, cel puțin într-o oarecare măsură, aceste dezvoltări naționaliste să fie simple elaborări secundare, adresate consumului public. Oricum, relația lor cu teoria și practica arheologică este mult mai nuanțată decât apare la prima vedere.

În primul rând, arheologia, în efortul său de cunoaștere, este o știință și, ca atare, în practică, ea nu poate fi naționalistă în înțelesul naiv al termenului; aplicarea acestei etichete arheologilor naționale europene, poate convenabilă, explică destul de puțin ceea ce arheologii fac, în practica lor cotidiană. "Sofismele de justificare" ale arheologilor acoperă distanța inerentă dintre practică și discurs. Se poate ca naționalismul, oricât de frecvent invocat ca argument, să nu explice, ci să camufleze explicații. P. Veyne ne reamintește: "Istoria este unul dintre produsele cele mai inofensive pe care le-a elaborat chimia intelectului; ea devalorizează, depasionează, nu fiindcă restabilește adevărul împotriva greșelilor partizane, cu fiindcă adevărul ei decepționează întotdeauna și fiindcă istoria patriei noastre se dovedește repede la fel de plictisitoare ca și cea a națiunilor străine... Pur și simplu, atitudinea contemplativă nu se confundă cu atitudinea practică; cineva poate povesti Războiul din Pelopones cu o desăvârșită obiectivitate («atenienii au făcut asta și peloponezienii asta»), deși este un patriot înflăcărat, dar nu-l poate povesti ca un patriot, deoarece un patriot nu se sinchisește de această povestire; ... nu avem pasiuni prin analogie." (Veyne 1998: 108-9).

Din acest motiv nu vom confunda cadrul general, care impune, desigur, niște priorități în temele favorite de cercetare, în alegerea subiectelor și în înlăturarea topică a discursului cu realitatea faptică, cum nici nu vom considera că un anumit aspect al unei personalități individuale este evocator pentru întreg: "A fost odată un biolog care vedea cușitele ca fiind «făcute pentru a tăia», care nega finalitatea în sectorul filozofiei biologice, care credea într-un sens al istoriei atâta vreme cât era vorba de teorie politică și care dovedea activism de îndată ce se trecea la politica aplicată." (ibid.: 104).

Nu este mai puțin adevărat că importul de concepte și analogii din cadrul mitologiilor naționale este cât se poate de evident în acest caz, tot așa cum arheologia preistorică, în ansamblul său, s-a clădit nu numai pe fapte, ci și pe mituri. Însăși coloana vertebrală a acestei discipline se sprijină de zidul ideologic al mitologiei burgheze, pentru care gândirea rațională, purificată de superstiție și eroare, este

capabilă să se adâncească la nesfârșit în cunoașterea Universului, la rândul său disciplinat de legi și constante naturale.

În aceste condiții, relația dintre arheologie și mitologia națională merită întotdeauna atent și circumstanțial evaluată: schimbul mutual de idei și concepte este foarte complex, iar modelele tot mai rafinate pe care nu încetează să le propună sociologia cercetării științifice nu sunt decât un ecou al acestei complexități, tot mai acut percepute, și al simplificărilor abuzive pe care le induc etichetele de „naționalism”, „cosmopolitism”, „pozitivism” etc.

5. În loc de concluzii

Ținând cont de rezervele expuse mai sus, credem, totuși, că dispunem de o bază empirică suficient de solidă pentru a avansa cu prudența cuvenită câteva sugestii.

Înainte de toate, merită subliniată convingerea noastră că cele două texte discutate mai sus ocupă o poziție centrală în evoluția arheologiei preistorice românești. În cuprinsul lor, întreg edificiul teoretic al arheologiei preistorice românești este prezentat și justificat ideologic, filozofic și teoretic: arheologia preistorică este o știință istorică, pozitivă, funcționând în granițe naționale; ea se ocupă cu sistematizarea datelor arheologice primare și edifică interpretări istorice bazate pe acestea; platforma ei epistemologică și filozofică este asigurată de istorie, metodologia este inductivă, iar strictețea observației empirice îi oferă garanția obiectivității. Ele sunt, așadar, mai mult decât simple rezumate ale idealurilor naționale și metodologice ale preistoriei interbelice, căci reprezintă modele de practică științifică, la care se vor raporta - fără excepție, dar în măsuri diverse - și preistoricienii generațiilor următoare.

Principalul argument în acest sens îl reprezintă perpetuarea principiilor teoretice și metodologice pe care le conțin, în versiuni mai mult sau mai puțin ameliorate, până astăzi. Nu se regăsesc, punct cu punct, toate aceste aspecte în practica actuală a cercetării preistorice românești? Dacă ținem seama de autoritatea și prestigiul promotorilor acestei viziuni, de asfixia teoretică parțială impusă de marxism, dar și de metamorfozele minime ale ideologiei naționale - și, mai ales, ale circumstanțelor economice, sociale și geopolitice ce o susțin - vom înțelege de ce multe din conceptele interbelice pot fi regăsite, fără mari dificultăți, în sintezele arheologice actuale.

În fapt, este tocmai filonul naționalist al arheologiei românești cel care a facilitat perpetuarea acestui sistem teoretic și metodologic aparte, în particular pentru că a oferit serviabil arheologiei preistorice concepte operaționale, metafore accesibile și sugestii ispititoare. Atributele de „vegetativ”, „etnografic”, „adânc fond de cultură populară” - primele abundă și în creațiile arheologiei postbelice - trădează, în fapt, o asociere spontană între comunitățile preistoriei și „eterna” lume rurală românească. Odată acceptată această similitudine aparent benignă, colectarea informațiilor paleoetnografice a putut fi pe bună dreptate abandonată: o privire perspicace aruncată asupra satelor românești, completată cu un număr variabil de indicii sugerate de contextele arheologice erau suficiente pentru a reconstitui lumea dispărută. Această premisă, fiică a simțului comun al unor cetățeni moderni ai

statului-națiune, și nu a celui istoric, pe care trebuie să-l demonstreze cercetătorii istoriei, a făcut, de exemplu, ca organizarea socială a culturilor preistorice să devină cel mai prost cunoscut spațiu al vieții acestor societăți trecute.

Metaforele biologic-botanice se leagă, și ele, de sensul cu care este investit termenul de cultură în arheologia preistorică, de departe cel mai important concept afectat de mitologia națională. O cultură omogenă, ocupând un spațiu geografic bine delimitat, conștientă de sine și diferită de alte unități similare, este mai degrabă o ficțiune a ideologiei moderne a statului național decât o realitate, cu atât mai puțin una posibil de regăsit în preistorie. Tot așa, ideea că o cultură se manifestă preferențial în anumite creații caracteristice - cum este forma și decorul ceramic - este mai degrabă o proiecție a înțelesului ciuit și recent acreditat, pe care lumea urbană îl consideră satisfăcător când se referă la cultură populară, folclorică. Astfel de concepte, manipulate cu prea puțină responsabilitate, sunt simple stereotipuri, care nu ar rezista nici celui mai indulgent examen etnografic.

Lucrurile nu se puteau opri, evident, la acest înalt nivel teoretic: precedând orice activitate de cercetare, umbra conceptului modern de națiune a condiționat și conținutul etajelor metodologice. Fermitea empirismului, de care dă dovadă cu deosebire Ion Nestor, exprimă credința sa - și a majorității preistoricienilor ce l-au urmat - în caracterul expozitiv al „faptelor” arheologice: ele nu așteaptă decât să fie găsite și interpretate. Unul din termenii ecuației actului de cercetare, subiectul, se vedea izolat drept constantă obiectivă, capabilă să oglindească fragmentele de trecut conservate, cu condiția respectării stricte a procedurilor metodologice. Această senzație de obiectivitate absolută, întărită de obsesia constantă pentru metodă a arheologilor români - în ciuda succeselor sale mai mult discutabile -, a pecetluit acceptarea necritică a unor concepte și metafore vechi de secole. Arheologia preistorică a plonjat într-o practică entuziastă: fără a-și mai pune problema fundamentelor cunoașterii lor, arheologii aveau doar datoria să salveze puțină informație recuperabilă rămasă de la societățile din trecut. Implicit, această informație era considerată a fi reprezentată de trăsăturile stilistice considerate ca empiric semnificative pentru reconstituirea tabloului general al succesiunii culturilor preistorice. Iar aceste nu erau altceva decât niște grupuri etnice conservatoare, puternic atașate de „valorile” lor - exprimate în stilul de producere și decorare a artefactelor -, și a căror evoluție este influențată de episoade migratorii și difuziuni. Așa cum am sugerat, nu observațiile etnologiei populației primitive - mai apropiate tehnologic, economic și social de înaintașele lor preistorice - susțin eventual această viziune, ci mitologia națională. Ea a făcut ca societățile preistorice să semene cu imaginea populară, nu mai puțin construită, a comunităților țărănești românești. Nu este decât măsura unui paradox care îi frământă dintotdeauna pe istorici și care a ajuns să fie sesizat și de colegii lor, arheologii: cu cât mai autentică pare reconstrucția istorică, cu atât mai mari sunt șansele ca ea să reflecte prezentul!

Arheologii trebuie, în egală măsură, să devină conștienți că mitul și știința evoluează în registre diferite. Deși au datoria de a falsifica imaginile eronate

propagate de mituri, ei nu se pot trata miturile drept o cunoaștere falsă. În cele din urmă, miturile se hrănesc din trecut pentru a da semnificație prezentului, în timp ce arheologii caută să se substragă prezentului pentru a interoga și înțelege trecutul (Kaeser 2004): iată două atitudini care se pot cu greu întâlni și, din pricina premiselor diferite de la care pleacă, arheologii pot cu greu reforma imaginarul colectiv, deși, în contrapartidă, economia proprie gândirii mitice este mult mai promptă și mai deschisă în a răpi și deforma ocazional concluziile lor. Deja banalele elucubrații ale traco-dacismului, deși nu au fost plămădite în mediul profesionist și au obținut în foarte mică măsură adeziunea arheologilor, s-au inspirat fără inhibiții din sugestiile imprudente ale profesioniștilor.

Misiunea esențială a arheologiei trebuie să rămână garantarea unui spațiu propriu gândirii științifice, în care elementele mitice să nu aibă acces. Doar în acest spațiu artificial al rațiunii - mult mai restrâns decât le place unora dintre arheologi să creadă -, poate acțiunea ei să fie cu adevărat eficientă. Mitologia națională reprezintă unul dintre principalii asediatori ai acestui spațiu de securitate, iar arheologia românească trebuie să accepte onest că, în multe din etapele evoluției sale, nu s-a demonstrat suficient de vigilentă și că, mai mult, a patronat ea însăși, uneori zelos, insinuarea unor componente ale mitologiei naționale în conceptele sale operaționale centrale.

BIBLIOGRAFIE:

Andrieșescu, I., 1912	Contribuție la Dacia înainte de romani, Iași: Institutul de arte grafice N.V. Ștefăniu.
Anghelinu, M., 2003	Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie, Târgoviște: Cetatea de Scaun.
Demoule, J.-P., 1999	Ethnicity, Culture and Identity: French Archaeologists and Historians, în <i>Antiquity</i> , vol. 73, 279, p. 190-197.
Díaz-Andreu, M., 2001	Guest editor's introduction. Nationalism and archaeology, în <i>Nations and Nationalism</i> , 7, (4), p. 429-440.
Díaz-Andreu, M., Champion, T., 1993	Nationalism and archaeology in Europe: an introduction, în M. Díaz-Andreu, T. Champion (eds.), <i>Nationalism and archaeology in Europe</i> , London: UCL Press, p. 1-23.
Elias, N., 2002	Procesul civilizării, vol. I, Iași: Polirom.
Finkelkraut, A., 1992	Înfrângerea gândirii, București: Humanitas.
Furet, F., 2002	Atelierul istoriei, București: Corint.
Hemmett, G., 1997	Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa, Iași: Institutul European.
Iacob, Gh., 1998	Modernizarea României. Rolul elitei politice, în <i>Xenopoliana</i> , VI, 1-2, p. 189-214.
Kaeser, M.-A., 2002	On the international roots of prehistory, în <i>Antiquity</i> , 76, p. 170-177.
Kaeser, M.-A., 2004	Les lacustres. Archéologie et mythe national, Lausanne: Presses polytechniques et universitaires romandes.
Lăzăr, M., 2002	Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești, Cluj-Napoca: Limes.

- Nastasă, L., 1998 Rolul universităților occidentale în modernizarea și europeanizarea elitelor românești (1860-1918), în *Xenopoliana*, VI, p. 168-181.
- Nestor, I., 1988 Tendințe noi în istoriografia românească, în *Arheologia Moldovei*, XII, p. 277-279.
- Olivier, L., 1999 The Origins of French Archaeology, în *Antiquity*, vol. 73, 279, p. 176-184.
- Tocilescu, Gr., 1880 Dacia înainte de romani, București.
- Trigger, B. G., 1984 Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist, în *Man* (N.S.), 19, p. 355-370.
- Trigger, B. G., 1989 A History of Archaeological Thought, Cambridge: Cambridge University Press.
- Veyne, P., 1998 Cum se scrie istoria, București: Meridiane.
- Viroli, M., 2002 Din dragoste de patrie. Un eseu despre patriotism și naționalism, București: Humanitas.
- Zub. Al., 1989 Istorie și istorici în România interbelică, Iași: Junimea.